

**Gratien Adema "Zaldubi". Bere mendeko apez eta
gizona**

Jean Haritschelhar

► **To cite this version:**

Jean Haritschelhar. Gratien Adema "Zaldubi". Bere mendeko apez eta gizona. Euskera, 2007, pp.1061-1076. <artxibo-00660871>

HAL Id: artxibo-00660871

<https://artxiker.ccsd.cnrs.fr/artxibo-00660871>

Submitted on 17 Jan 2012

HAL is a multi-disciplinary open access archive for the deposit and dissemination of scientific research documents, whether they are published or not. The documents may come from teaching and research institutions in France or abroad, or from public or private research centers.

L'archive ouverte pluridisciplinaire **HAL**, est destinée au dépôt et à la diffusion de documents scientifiques de niveau recherche, publiés ou non, émanant des établissements d'enseignement et de recherche français ou étrangers, des laboratoires publics ou privés.

GRATIEN ADEMA «ZALDUBI». BERE MENDEKO APEZ ETA GIZONA

Jean Haritschelhar

Bilduak garelarik egun Senperen Gratien Adema Zaldubiren heriotzaren mendeurrenean, argi eta garbi daukat gogoan bilduak garela idazle baten eta bereziki olerkari baten obraren aipatzeko, baita ere ospatzeko ez baita izan edozein idazle edo olerkari Senpertar apez eta gizon hau. Ez gara bilduak norbaiten jujatzeko ehun urteren buruan, ikertzeko ordea, ulertzeko ere zein izan den haren bizia, orduko munduan, apeza izanez nola baliatu duen bere ama-hizkuntza giristinoen laguntzeko beren urratsetan, nola jokatu den ere, herritar gisa, garai haietan gizarteak ezagutu dituen aldaketetan.

Jakina da jendea bizi dela eremu berezi batean, bere herriaren seme edo alaba dela, manera berezi batez hezia izana dela bai etxean, familian lehenik, etxetik urrun gehienetan, gizarte batean murgildua dela, gizarte horrek duela bere historia. Beraz, edozeinentzat kontutan behar da hartu non eta noiz deraman bere bizia: Gratien Adema Zaldubirentzat, Euskal Herria eta XIX. mendea. Hortakotz deitu dut ene mintzaldia: Gratien Adema Zaldubi, bere mendeko apez eta gizona.

APEZA

Bere estudioak eginik Larresoroko seminarioan Ademak ezagutu ditu apez gisa Iparraldeko hiru probintziak. Lehenik Lapurdi, Hazparden zelarik bikario (1853-1860), bera ere Lapurtarra izanki, Baxe Nafarroa gero, Bidarrain zelarik erretor, han ezagutu zuela Otxalde bertsularia (1860-1872), ahantzi gabe Zuberoan iragan zituen hemezortzi urteak 1872tik 1890a arte, azkenik izendatuko dutela Baionako katedraleko kalonje, ohore hori ez baitzitzion edozein apezari eskaintzen. Han egonen da hil arte 1907an.

Pentsa dezagun berrogeita hamar bat urtez igandetan eman dituen predikuek zer balio haundia ukanen duten publikatuko direlarik, hala nola egun Henri Duhau jaunak aurkeztuko duen Ademak idatzi dituen *Saindu batzuen biziaz*. Bainan ez da horretan gelditu. Bazakien, aspaldiko ohidura izanez, euskaldunek kantatzen zutela euskaraz meza nagusietan. Alabainan, Trentoko

kontzilioaren ondotik meza berri bat eskainia izan zitzaizen munduko giristinoei, latinez noski, latina zela Elizaren hizkuntza ofiziala. Zer gelditzen zitzairen bertze hizkuntzei: predikua eta kantikak. Predikuak aipatu ditugu, kantikei buruz ariko gara.

Aski dut ene haurtzaroz oroitzea. Baigorriko eliza mukurru betea, bereziki besta buru egunetan, emazteak beherean kaderetan, gizonak hiru galerietan, kantuz eta batzutan orroaz, bezperetan bereziki, bazkari on baten ondotik lehen komunioetan. Latinezko kantuak, izan ditezen mezakoak ala bezperetakoak gogoz bazazkiten eta apuñatik kantatzen, nahiz ez zuten deus ulertzen. Gauza berbera gertatzen zen mezako hitzekin, apeza aldarean zerbait marmarikatzen zuela epistola edo ebanjelioa, bizkarrez jendeari. Credo-ren ondotik eta Sanctus-era heldu arte den une luze hori betetzen zen euskaldun kantika batekin, hala nola komunione denbora eta meza bururatzean anjelusa.

Jakinik elizako kantikak egiazko otoitzak direla, Baionako eta Oloroneko diosesetan sortu dira meza bakoitzari zoazkon kantikak, ezagutuak direlarik XVII. mendekoak, Eliza katolikoak, protestanten eraginaren ezeztatzeko obratu zuelarik bere erreforma. Zenbat eta zenbat apez kantika egile geroztik, hasirik Joanes Etxeberriekin, haien artean sartzen dela Gratien Adema Zaldubi. Hogeita hamaika kantika idatzi ditu, fededunen gogo-bihotzen zaintzeko eta altxatzeko, Elizaren erakaspenaren hedatzeko. Haien tituluek salatzen dute zer izan den Adema apezaren xede eta helburua.

Ohar gaiten nola sailkatuak diren kantikak. Lehenbiziko hamarrak aipatzen dituzte Jainkoa, Trinitate saildua eta bereziki Jesusen bizitza gurutzeraino; segidan heldu dira bederatzik kantika Maria, Kristoren amari eskainiak, goraipatuz zenbait tokitan egin dituen agerraldiak Lurde, Betharrame, Sarrantza, Zaragoza; zazpi kantika sailduei buruz, haien artean San Josep, Jondoni Petiri edo Piarres apostolua, San Frantses Asisekoa, San Bernat, San Joanes Batixta Salhakoia, Santa Grazia eta Santa Luzia; orduko Aita Sainduari, Leon XIII-ri erakusten dio Euskaldunen atxikimendua hiru kantikatan eta azken biak aphez berri batentzat eta Aita Beneditanoeri eskainiak Beloken sartu direlarik 1875an.

Orotara, Elizaren erakaspina jende helduentzat egina, ez ditzaten ahantz katiximan ikasia.

Badira kantika horien artean oraindik kantatzen direnak Euskal Herriko elizetan. Biga dira Jesusen Pasionea aipatzen dutena, hala nola *Azken afaria*, bere errepikarekin:

*Adora dezagun menderen mendetan
Jesus Jainko Jauna sakramendu huntan*

eta aste saindu guzietan kantatzen dena:

*Oi Gurutzea! oi Gurutzea!
Gurutze saindu maitea*

Oroit gaiten XIX. mendean eta hain zuzen 1854ean Elizak, Pio IX.a zela orduko Aita Saindua, iragarri zuela Maria bekaturik gabe kontzebitua izana zela eta lau urteren buruan Lurdeko harpe batean agertu zitzaiola Bernadeta Soubirous neska gazteari eta, laster, hasi zirela beilak. Beila horiei buruz sortu zuen Ademak ezagutua den kantika:

*Amodio ohore
Ama Birjinari
Maria notha gabe
Kontzebituari*

Denek errepikatzen dutela:

*Agur, agur, agur Maria
Agur, agur, agur Maria*

Uholde baten pare elizan kantatzen den kantikak aitortzen du Mariaren arartekotasuna Jainkoaren hasarrearen aitzinean. Agertzen zaigu luzaz Elizak erakutsi duen urrikalkor ez den Jainkoa, ifernura kondena dezakena, juje bortitza, beldurrez betetzen duena:

*Uholde baten pare orai bekhatuak
Gaindiz bazter guziak ditu hondatuak
Nun dire fededunak? Nun dire justuak?
Azken eguna hurbil othe du munduak*

Lehenbiziko bertsuak jartzen gaitu beldurrez beterikako giroan. Mariaren arartekotasunak zerbait ardiets dezake Jainkoaren hasarrearen baretzeko:

*Gizonen arbuioek aserik Jainkoa,
Bere azotearen higitzera doha.
Nork orai atxik liro Jaunaren besoa?
Zu zare, zu, Maria, indar hartakoa*

Hortakotz errepiketean, ez baita errepika bakarra, otoizten da Andre dena Maria:

*Othoi Ama maitea
Urrikal zaizkigu.*

Ez du Ademak ahanzten euskalduna dela eta euskaldunentzat sortu duela kantika diolarik bertsu batean:

*Lehengo Fede hura berritz pitz dakigun,
O fededunen Ama, zuk gaitzatzu lagun.
Bai! Eskualdunek hemen hitzeman dezagun,
Bethi zinez izanen garela fededun.*

Azken bi neurtitzak baliatzen ditu errepika gisa.

«Euskaldun fededun», hauxe da orduko leloa, hala nola Frantzian: «Catholique et français toujours» eta maiz aurkitzen dugu Ademaren kantika eta olerkietan.

Hain zuzen 1877an goraipatzen duelarik Maria bekaturik gabe kontzebitua, galdegiten dio geriza ditzan euskaldun jendea, Eliza eta Frantzia, hain ahuldua 1870eko gerlaren ondotik:

*Gure Ama maitea,
Zuk othoi zerutik
Eskualdunen fedea
Idukazu xutik*

*Eliz'eta Frantzia
Dagotzu nigarrez,
Zure ganik Maria
Laguntza beharrez*

*Lagun zazu Eliza
Zure bothereaz
Bothere berak beza
Frantzia altxaraz*

Aita Sainduari idatzitako kantuetan eta, nahiz galduak izanak Erroma eta harekin zoan erresuma, atxikitzen du lehengo Aita Sainduaren itxura:

*Aphez eta Errege, bi bothere betan,
Oi! zein ederki dauden haren eskuetan!
Ez da sainduagorik buruzagietan:
Nor da zuzenagorik, nor khorodunetan?
Gaixtaginek hortako dute begietan.*

Azken bertsuaren eskainiko dio euskaldunen leialtasuna:

*Aita Saindu maitea, haur bihotzdun batzu,
Eskualdunak gu ere zureak gaitutzu:
Zurerik baizen ez da Eskualduntzat haizu.*

Eskualdunek Aita Sainduari deritzan kantuan, Baionako apezpikua baitoa Erromara Aita Sainduaren apeztearen berrogeita hamar urte karietara, berriz ere zein fededuna den euskaldun jendea errepikatzen du:

*Eskualdunen arima, o! Aita Saindua,
Zuri bai zuri dago tinkoki lothua.
Beti haren Fedea zutaz argitua,
Garbirik dago eta ezin bentzutua.*

Aipatzen dituelarik Euskal Herrira jiten diren arrotzak erakusten du zein laket zaien ikustea euskalduna ohidurei atxikia, bereziki erlisioneari:

Berak ez izanagatik ere oro gure erlisione berekoak, eder eta ohoragarri zaizkote elizan eta kanpoan gure Fedeaz ematen ditugun ageri guziak... Eguerdiko Anjelus plaza bethean buruhas erraten dugun horrek berak goratzen beizik ez gaitu heien estimuan.

Euskaldun fededun delakoaren itxura ematen du frantsesez ere bere *Notice sur le jeu de paume au Rebot, jeu national des Basques, le plus beau jeu du monde* (Bayonne, Lasserre, 1894)) diolarik anjelusa aipatzean:

«Mais voici que du haut du clocher paroissial sonne l'Angelus de midi. Le jeu est immédiatement interrompu: joueurs, juges, chasseurs, spectateurs ne font qu'un coeur et qu'une âme pour prier la Mère de Dieu et manifester publiquement leur foi. Nous avons vu des dissidents, émus d'un pareil spectacle, se lever tête découverte et rester ainsi, respectueux et immobiles, jusqu'à la fin de la prière.» (12. or.)

Zinez bere mendeko apeza izana da Gratien Adema Zaldubi. Bizi izan ditu Elizak ezagutu dituen aldaketak eta, bereziki, Ama Birjinari buruzko kartsutasun haundia, bizi izan ditu ere Elizaren gora beherak galdu dituelarik lur honetako botereak eta erregetza, III. Errepublikak 1875etik eta 1905 arte egin dituen urratsak laikotasunaren alde. Halere, nahiz eta borrokatuko den Errepublikaren eta orduko agintarien kontra, beti bere baitan dauka bere eginbidea dela euskalduna fededun atxikitzea.

GIZONA

Nahasia izan balinbada Frantziaren egoera, zinez nahasia izan da XIX. mendean: 1789ko iraultzaren ondotik, sortu da Inperioa dena gerla, denbora berean Napoleon I.ak indartzen zuela boterearen zentralizazioa, erresuma zela osoki batua eta ezin zatitua, haren ondotik hiru erreinu, Luis XVIII.a, Xarles X.a, Luis Feliperena, II. Inperioa eta azkenik III. Errepublika, hau ez aise onartua Elizaren aldetik eta bereziki Iparralde honetan. Historia hau, gogoan zukeen, dudarik gabe, Gratien Adema Zaldubik, sortuz gero 1828an. Zinez nahasmendua da nagusitzen den ideia jendeen artean, ikusirik ere nola jokatzaren diren III. Errepublikako gobernuak, lege berriak bozkaturaz, laikotasuna aldarrikaturaz Estaduaren aldetik, eskoletan, justizian, filosofia horren helburu delarik Elizen eta Estaduaren arteko lokarrien haustea legearen bitartez 1905ean.

Horien aitzinean bi irakurketa mota izan daitezke, bi pentsa molde diferentak. Bata nagusitzen da Euskal Herrian, prentsaren bitartez bereziki, euskal astekari batetan hain zuzen. Alabainan, irakur daiteke *Eskualduna* astekarian artikulua luze bat «Lehen eta orai» duen tituluarekin. Euskal Herriaren, euskal jendearen itxurak aurkatuz, zer agertzen da: iraganaren gorai-patzea, oraiaren menderatzea. Lehen dena eder, orai dena itsusi, lehen dena ongi, orai osoki gaizki. Iritzi horrekin ez da onartzen ingurumena den beza-

la, bizi den mundua, hobesten delarik atzokoa dena lore, egiazko parabisua. *Eskualdunaren* irakurle izanez, ikuspegi horietan murgildua zitekeen Gratien Adema Zaldubi.

Denek badakigu pilotazale sutua zela Adema. Aski da irakurtzea pilotari eta pilotariei buruz idatzi duen kantu luzea, pilota ohoratua Euskal herrietan, ederrena joko guzietan. Aipatzen ditu lehengo pilotariak, Perkain, Azantza, hain famatuak eta gero XIX. mendeak ezagutu dituen hoberenak, izan ditezen Hegoaldekoak edo Iparraldekoak.

Bainan, hain zuzen XIX. mendean, pilotak ezagutu ditu aldaketa haundiak: esku larruaren luzatzea lehenik, xixteraren sortzea gero eta denbora berean goma sartzen dela pilotetan, Hegoaldean lehenik eta XIX. mendearen lehen zatian Iparraldean. Orduan sortzen da jokatzeko manera berri bat, *pleka* deitzen dena, ez *laxoa* edo *errabotea* bezala bi eremutan jarriz lau edo bosteko taldeak eta zuzenki jokatzuz, pareta baten kontra aldiz bi plekari bien kontra edo buruz buru. Alabainan, orduan, bi jokatzeko maneretan bat hobesten zen, zaharrena dudarik gabe, noblea zelakotz. Adibidez, Pasaia-Donibaneko plaza laxoko paretan irakur daiteke: «*El juego de ble cederá al de rebote – 1839*». Egiten zen jokolarien arteko sailkapena. Laxoan edo errabotean ari zirenak *pilotariak* ziren. Plekako jokoak ez baitzen hain noblea, *plekariak* ziren hala jokatzeko zirenak eta, dudarik gabe, pilotaria da hobetsi plekariaren aitzinean.

Hauxe da Ademaren iritzia:

*Askotan eder zaiku
Plekako jokoak,
Trinket partidatto bat
Orobat laxoa...
Bego hargatik nausi
Errebotekoa
Pilotako legea
Hartan da osoa.*

Argi eta garbi dago, bainan plekako jokoak, laxoko edo erraboteko jokoren aurka doa, plekaria ez baita pilotari ona izanen, pleka ariz galtzen dituela ahal guziak:

*Gaztetik ez denean
Pleka beizik hartzen,
Pareta hari joka
Besoa da galtzen;
Bixta eta indarrak
Guti han largatzen
Zabaleko joari
Nekhez gero jartzen.*

Beste kezkarik badauka Ademak. Orduko munduan pilota galtzen ari dela konparatuz lehengo munduarekin, ohidura zaharrak utziz, hain zuzen gero eta «estranjer» gehiago sartzen ari delakotz Euskal Herrian:

*Plaza bat izaki'ta
Pilotaririk ez;
Asko herritan hortaz
Dagode ahalkez,
Eskualdun aztureri
Ukho hoi eginez
Eskualduna da hola
Kaskointzen nahi t'ez.*

Euskal Herriko Eliza bestak aipatzen dituelarik gogoratzen ditu «*Lapur-diko seme bat, gaztean pilotari eta plaza gizon eder izana urte luzez urrun toki arrotzetan egonik, Euskal Herrirat itzulia*» eman zuen lehen hitza zela Eliza bestei buruz: «*Debruak joan du Eskualduna*».

Eta segitzen du Ademak ikusten duela frantses hizkuntza gero eta gehiago sartzen ari dela denetan, frantses ohidurak halaber, idatziz:

Eliza batean, kantika frantsesak... predikua ere frantsesez... Besta hiru egunetan nihun kasik erreboteko partidarik gehiago jokatzen; orotan pleka eta pleka baizik ez... Muthikoska batzu karta frantsesekin jokotan eta frantsesez mintzo; handiagoko batzuk kaskoin herrietan bezala girletan; bertze andana bat ostatuan frantsesez kantu errepikan. Herriko plazaren erdian, dantza frantsesik baizen ez; dela polka, dela machurka, dela eskotich, eta purtzilkeria, herri handietan hiriko musika batekin; tikiagoetan chirribika edo klarinet soinu; ... Eskualdunen leheneko thamburin eta chirola alegera hura nihun ez gehiago ageri... ez eta irrintzinarik ere kasik nihun.

Lehen eta orai: oi! zen ederra zen lehen hura!

Bainan oraia hor dago III. Errepublikarekin, Ademak onartzen ez duena eta jadanik 1876an dakigularik Errepublika bozkatua eta onartua izana zela Lege-Biltzarrean Wallon emendakinari esker boz baten gehiengoarekin urte bat lehenago, idatziko du olerki bat zorrotza jorratuz Errepublika bera, agintariak eta errepublikazaleak, araberako aire edo doñu jauzikor eta alegera hautatuz...

Lehen eta orai da Ademak hautatu duen gaia Errepublikaren jorratzeko, gogoan daukalarik utzi duen fama txarra. Adibidez hona hirugarren bertsea:

***Lehengo denboretan Errege batto zen
Orai denak errege hori da hori zuzen.***

Egitura bera aurkezten da seigarrenean:

***Bazterretan gizonik ez omen zen lehen
Eta gizona orai beha zein merke den.***

Zinez olerkiaren ardatza hori da bi neurtitzetan emanez lehen eta orai eta neurtitz berean ere, hala nola:

VIII. *Lehen aitoren seme eta orai burjes*
 .....

XIII. *Lehen zerga eta orai kontribuzione*
 .....

XVI. *Lehen ez zen bezala da mundua orai*

Ikusten du mundua osoki aldatua, denek nagusi izan nahi, denek errege, indarrak dituela ziri baten bozak, ttikia handiari manatzeko gai dela, bainan olerkiaren azken bertsetan trufatzen da Errepublikazaleaz, aldaketa izanikan ere, berdin asto egonen dela.

Nahiz olerki hoberena izan Sarako Lore Jokoetan ez zen nehor saritu 1876an. Hor daukagu lekuko Duvoisinek Inchauspe kalonjeari igorri zion gutuna:

«*Mon cher chanoine,*

Je suis entièrement de votre avis, Biba Errepublika est la meilleure des pièces qui ont été présentées au concours de poésie de cette année, mais elle a une tache originelle; elle est politique et M. d'Abbadie a toujours mis la politique hors du concours. Je doute que cette année il soit plus tendre avec elle...»

Iduriz, Antoine d'Abbadie jaunak zuen azken hitza eta Miarrizetik 1876eko irailaren 4ean igorria izan zen gutunak adierazten zuen argiki.

Bada *Biba Errepublikaren* bertze idazkera bat aise luzeagoa, Klasikoak sortan Ales Bengoetxeak paratua. Lore Jokoetako olerkiak 19 bertso dauzka, Klasikoetan agertu denak 35, kasik doblea. Horrek aitortzen du Ademak berri duela osoki bere olerkia, emendatu duela. Noizkoa den azken idazkia, ez dakit, bainan interesgarri liteke jakitea.

Lehenik aldatzen du errepika, baztertuz 1876koa, «Dugun errepika, biba Errepublika!» hautatuz aldiz kantu karlista batena: Ai, Ai, Ai, mutila, bigarren parteak errepikatzen duela azken neurtitzaren bigarren zatia.

Nahiz agertzen den noiztenka «Lehen eta orai» delakoa osoki aldatu du bere olerkia, xixtakoak eginez, umorearekin:

Liberté, Egalité eta Fraternité
Ah! hiru gezur hoeik egiak balite!

Sakatzen du ziria «gezur» hitzarekin, bainan beharrezkoa zuen «egia»-rekin kontrajartzeko. Ehun urteren buruan, noiz nahi aipatzen dira frantses politikan hiru hitz famatu horiek, amets hutsak dudarik gabe, mundu honetan sekulan gauzatuko ez direnak.

Errepublikaren jorratzeko baliatuko du bertze jokamolde bat, jendeaz trufatuz izengoitien bitartez: Alferromes, Koskarin, Krakkesku eta Triparno deitzen ditu errepublikazaleak. Argi dago nola eginak diren izen horiek: bi akats bilduz: alfer eta erromes lehenik, koska eta arin gero; ez dakit Krakkeskuk diru xahutzaile erran nahi duen, zer nahi gisaz heldu da lehenik «krak» hotsizena eta gero «esku» hitza. Triparnok, aldiz, erakusten du jale eta edale ona dela errepublikanoa.

Segituko du Kadet Astoputzekin, hala deitzen baita gizon zozoa, frantsesez erraiten den bezala «l'idiot du village». Lau bertsutan hartaz nausutzen da bere ideien aldetik, apezten kontra jarri delakotz, lanbide hitsa duelakotz eta bertze guziak ikaran atxikitzen dituelakotz. Hona beraz «gizon berria»-ren marrazkia, agintari berria, zuzenen kontra doana, indarra eta bortxa nagusituz, urrunago aipatuko duen bezala.

Eskolan Jainkoa debekatuz eta halaber leku publiko guzietan, ikusten du mundu berri bat hitsa, haurrak «abretzen» ari, abere bilakatuz eta bereziki arrotzak Euskal Herriaz jabetuz.

Hobendunak salatzen ditu bertsu labur bainan adierazkor batean, lau izen lerrokatuz neurtitz berean: «Framazon, arnegatu, zirtzil, judu». Horiek dira egiazko etsaiak, Frantzia guzian eskuindarrek salatzen dituztenak, lehena Framazon eta azkena Judu, hain zuzen olerkietan neurtitzaren lehen eta azken hitzek hartzen dutela indar berezi bat, agerrian ezarriz. Bi jende mota eransten ditu Ademak, «arnegata» erran nahi baita erlisionea ukatu duena, elizatik kanpo bizi dena, elizaren kontra jokatzeko dena eta «zirtzila», hots, gaizki jauntzia bainan denbora berean gaizki ikasia, gizon gaixtoa, hitz batez frantsesez erraiten den bezala: «la racaille».

Olerkiaren bukatzean beste gisa batez aurkatzen ditu iragana eta oraia «Ubi sunt» oihuarekin:

Nun dire Eskualdunen lehengo Fueroak?

ikusiz nola sartzen diren arrotzak Euskal Herrian, nola denetaz jabetzen diren eta nola galtzen ari den euskara:

*Gure eskuara bera galduz bagoazik
Ai! nihoiz ez baginik ikhusi arrotzik!*

Euskararen galtzea sartzen da XIX. mendeko jendeen kezka nagusietan.

Baliatuko du ere «Betiri Sants» gosetearen itxura, erakusteko zein gaizki doan Euskal Herria. Ez du deus ikustekorik Elizanbururekin sortu zuen kantuarrekin. Gosetea berriz ere, bainan orai lanean ari da gaixto eta tzarren fagoretan eta denbora berean tronura igaiteko. Hona nola aurkeztua den:

*Betirisantsen politika,
Bera laxo, bertzeak tink;*

*Gero «Bibe la liberté» errepika.
 Jendea dabilka
 Tiraka, purtzika,
 Legar eta lege berri ukaldika.
 Nausi nahiz oro gaindizka,
 Bainan oro ezin aldizka.
 Diote hori dela Errepublika. (bis)*

Nola ez sala jadanik egina duena *Biba Errepublika* olerkian, atxikiz fra-mazonak bakarrik:

*Betirisantsen soldaduak
 Framazon Beltzak deituak
 Non-nahi zaizkigu nausi pharatuak.*

Arnegatak eta zirtzilak izanen dira Betirisantsen bozkazaleetan, ongi ze-haztuak Ademaren luma zorrotzean:

*Jaun xanfarin, xilodun kasko,
 Edale, mandril, esku mako,
 Hoién bozak Betirik ditu beharko.*

Eskuindarra dela Adema nehork ez dezake uka, eskuindarren politikari atxikia baitzaio, eskuindar agintariei ere. Lekuko dugu 1891n urriaren 13an Hazparne Barrandegian bildu zirelarik Chesnelong senadorearen inguruan euskaldun agintari batzu Adema paratu zituen bertsuak, dena ohore haien alde. Horiek ziren Labat eta Etcheverry deputatuak, Garroko barua, Goyhenetche Donibane Lohizuneko auzapeza, Juantchuto Kanbokoa, Guichenné abokata eta Sala jauna. Chesnelong senadoreari eskainitako bazkarian ez pentsa ezkertiar jenderik han zirenik.

Euskal Herriak ezagutzen duen politika borrokaren ondoan hedatzen ari da bertze kultur mogimendu bat, 1853an Urruñan hasia Antoine d'Abbadie-k sortu zituelarik Lore Jokoak. Badakigu ere aldi bat baino gehiagotan Gratien Adema Lore Joko horietan parte hartu zuela, lekuko dela *Ameriketarako bidean* olerkia, 1853ko Lore Jokoetako gaiari buruz. Badakigu ere saritua izana zela, hain zuzen alegia bat aurkeztu zuelarik 1873an Saran: *Bildotxa eta Otsoa*. Jadanik aipatu dut nola olerki hoberena izanikan ere 1876eko zein gehiagokan ez zuen saria lortu *Biba Errepublikarekin*, Antoine d'Abbadie-k ez baitzuen nahi politikan sartzerik. Bidarrain erretor zelarik ezagutu zuen Otxalde eta *Xantxundegiko xakurra*, Otxaldek asmatua, bilakatu zen *Mehetegiko xakurra* Adema eman zion orrazketei esker.

Euskaltzalea zen Gratien Adema eta euskal giroan bizi zen Hazparnen, Bidarrain eta Atharratzen, orduan, zinez, euskal mundua euskalduna baitzen. Bere Alegien *Aintzin hitzak* deritzan olerkian salatzen du euskarari eskaintzen dion ohorea:

*Jakintsunen erranetan
Behar bada sinheste,
Ederrena mintzaietan
Eskuara da, diote,
Eskualdunek arrotzetan
Hortaz ohore dute.*

Denbora berean galdegiten du erne egoitea altxor horren atxikitzeko.

Nahi ala ez, Euskal Herriko Iparraldea beti Hegoaldeari atxikia izana da, bereziki mintzairaz. Ideiek ez dute mugarik ezagutzen eta alderdi batean sortzen diren gertakariak beren eragina daukate bertzean. XVIII. mendeko frantses filosofoen ideiak hazten dute Espainiako ilustrazioa. Frantses iraultzak, Napoleonen gerlak ondorioak utziko ditu Hegoaldean, hala nola karlistadek Iparraldean.

Lehen karlistadaren ondotik, foruen kontra jokatzeko baita espainiol gobernua, mogimendu berri bat sortzen ari da Hegoaldean, foruzaleen artean. Iparragirre nabaritzen da horretaz eta goraiatzeko du «Gernikako arbola» euskal libertateen sinbolo gisa. Ikaragarriko arrakasta ukanen du kantu horrek Hegoalde guzian, are gehiago egilea herbestera kondenatua delarik eta, azkenean, euskaldunen himnoa bilakatuko da. Iparraldean laster ezagutua izanen da eta berdin ohoratua Lore Jokoetako kantu batzuk haren doñuan eginak baitira.

1879an Antoine d'Abbadie-k erabakitzen du Lore Jokoak lehen aldikotz ospatuko direla Hegoaldean, Elizondon hain zuzen. Orduan bihurtu berri bat izanen da Lore Jokoentzat, alde batetik aldizkatuko baitira Iparralde eta Hegoaldearen artean, bertzetik gai berriak agertuko direlako, hala nola, adibidez, euskararena. Elizondon aurkeztu behar ziren olerkiak «Euskaldunen gauzik maiteena» gaia hauta ezaketan edo gai librean. Ez da dudarik gauzik maiteena euskara dela eta Felipe Arrese Beitiaren *Ama euskeriari azken agurra* olerkiak lehen saria irabaziko du. Geroztik euskara izanen da gairik hautatuena eta hedatuena Euskal Herri guzian, Maulen (1880), Irunen (1881) eta toki askotan.

Urrungotik datorren ideologia batek bere bidea segitzen du XIX. mendean. Jadanik XVIII. mendean Azkoitian, sortu zelarik «Real Sociedad Bascongada de Amigos del País» elkartearen 1767an, lema gisa hartu zuen «Irurac bat», bilduz Araba, Bizkaia eta Gipuzkoa hiru probintziak. XIX. mendeko erditsutan agertuko da lema berri bat, Nafarroa gehituz bertze hiruei: hori da «Laurac bat». Iparragirre Ameriketarik sartu berriak bota zien Nafarrei:

*Zorionezko batasunean
Nafarrak gure anaiak
Bizi dirade lege onean
Gaur gizon guziz ernaiak.
Guregaitan esango badu*

*Etorkizunak, kondairak
Laurak bat beti!... maite alkartu
Izan Euskaldun leialak.*

«Irurac bat», «Laurac bat», «Zazpiak bat» izanen da XIX. mendearen azken laurdenean agertuko den lema. *Eskualdunak* deritzan olerkian, 1892an argitaratua, Ademak aurkezten du euskaldunen historia, orduko jakitatea azalduz eta zortzigarren ahapaldian hauxe aldarrikatzen du:

*Lapurdi, Nabarpe'ta Zibero,
Eskual herriak Frantzian;
Bizkai, Gipuzko, Alaba, Nabarro,
Berdin dire Espainian.
Zazpiak bat nahian
Bagaude aspaldi handian.
Zazpiek bat dute izan gogo
Elgarren oneretsian.
Oi! Zein litekeien ederrago
Baldin, Eskualdun herrian,
Eskualduna bere gain balago
Bere zuzenen erdian.*

Hain zuzen, olerki hau sartzen da urte berezi horretan, Donibane Lohizuneko udalak eskaintzen diola Antoine d'Abbadie jaunari omenaldi eder bat Frantziako Académie des Sciences-eko buru izendatua delakotz. Besta horietan bilduak dira zazpi Euskal herriak d'Abbadie-ren ohoretan eta non nahitik oihukatzen da «Zazpiak bat», Antoine d'Abbadie barne, bukatzen duelarik bere esker mintzaldia erranez: «*Chers compatriotes, joignez vos voix à la mienne déjà bien éteinte et crions tous ensemble: Zazpiak bat!*». Aski da irakurtzea orduko prentsa konturatzeko zein lilluratua zagon Donibane Lohizuneko bildua zen jendea.

1893an Azpeitiako Lore Jokoetan Ademak aurkezten du *Gauden eskualdun* olerkia eta pixka bat birmoldaturik publikatzen du Donibane Lohizuneko euskal besten karietara. «Chant patriotique» dio prentsak, eta dudarik gabe halakoa da, bereziki bertsuen artean kantatzen delarik errepika famatua:

*Zazpi Eskual-herriek bat egin dezagun
Guziak bethi, bethi, gauden gu eskualdun.*

Lehen bertsuak amesten duela zazpien batasuna besarkada amultsu batekin:

*Agur eta ohore Eskual Herriari,
Bizkai, Nabar, Gipuzko eta Alabari,
Lapurdi, Baxenabar eta Xuberori;
Zazpiak bat lot beitez besarka elgarri.*

Berriz ere 1894eko giroa, 1892koaren parekoa da. Sekulan baino gehiago aipatzen da «Zazpiak bat» orduko agerkarietan, bereziki *Eskualduna* asteka-

rian. Hizkuntza da euskaldun guziak biltzen dituen, Antoine d'Abbadie-k amesten zuena jadanik 1853an sortu zituelarik Lore Jokoak, galdegiten zuela parte har zezaten euskaldun olerkariak izan diten Hegoaldekoak ala Iparraldekoak. Hizkuntzak eta kulturak sortzen dituzte lokarri sendoak euskaldunen artean mugaren gainetik.

Politikoki gauzatzen da euskaldun batzuen ametsa Arana Goiri anaiek sortzen dutelarik JEL alderdia, galdegiten duela Euskal Herriaren independenztzia, ideologia horrek bete duela XX. mende osoa eta segitzen duela oraino.

Gratien Adema Zaldubik bizi izan ditu XIX. mendeko, bere bigarren partean bereziki, Euskal Herriak ezagutu dituen aldaketak. Lekuko bat da, bai apez gisa, zintzoki Eliza zerbitzatuz, herritar gisa ere politikan, eskuindarra, Frantzia katolikoa izan den bezala, baina euskaltzale suharra, euskara sustatuz haundizki utzi digun altxorarekin.